

ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ВНУТРІШНЬОГО ДЕРЖАВНОГО БОРГУ

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника,
Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України,
кафедра фінансів,
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57,
тел.: 0342596176,
e-mail: kfin@pu.if.ua

Анотація. У статті розглянуто теоретико-концептуальні засади формування внутрішнього державного боргу. Здійснено аналіз оптимального підходу до розуміння суті дефініції “внутрішній державний борг”. Розглянуто джерела формування внутрішнього державного боргу в Україні.

Ключові слова: бюджетний дефіцит, державний борг, державний кредит, внутрішній державний борг.

Annotation. In the article it is considered theoretical-conceptual principles of forming of internal national debt. The analysis of the optimum going is carried out near understanding of essence of definition “internal national debt”. The sources of forming of internal national debt are considered in Ukraine.

Key words: budgetary deficit, national debt, state credit, internal national debt.

Вступ. У минулому десятилітті, особливо в останні роки, очевидною стала неспроможність держави проводити обачливу політику внутрішнього державного кредитування, регулювання і контролю за внутрішнім державним боргом. Замкнуте коло надмірної заборгованості, високих бюджетних дефіцитів і млявого економічного зростання загрожують сьогодні самим основам побудови європейської держави і якості життя європейських громадян.

Пріоритетними завданнями Української Держави є забезпечення сталого економічного розвитку, підвищення якості життя населення та здобуття гідного місця України у світовому просторі.

В умовах ринкової економіки важливою складовою державних фінансів є внутрішній державний борг. У ринковій економіці України державний внутрішній борг усе більше набуває характеру не лише фінансової, але й соціально-політичної проблеми, прямо пов'язаної з проблемою економічної безпеки країни.

Боргова політика нашої держави на сучасному етапі відзначається відсутністю систематизованості, плановості, а процес формування державного боргу – суперечливістю, неефективною дією різних елементів його несформованого механізму. Тому актуальним постає питання дослідження теоретико-концептуальних засад формування внутрішнього державного боргу в Україні [2].

Питання внутрішнього державного боргу досліджували західні економісти: Р.Барро, Дж.Б'юкенен, М.Браунриг, Д.Рікардо, А.Лернер, Р.Масгрейв, Дж.Стігліц, А.Сміт, М.Фрідман та інші. У працях українських учених, таких як В.Андрущенко, О.Барановський, І.Заверуха, Г.Башнянин, Т.Вахненко, О.Василик, В.Козюка, В.Корнєєва, Л.Новосад, В.Опаріна, В.Федосова, С.Юрій та інших, висвітлені теоретичні та практичні аспекти формування й особливості державного боргу, його розвиток, аналіз та управління з акцентуванням уваги на проблемі бюджетного дефіциту й державного боргу. Учені та дослідники Російської Федерації – М.Алексєєнко, Є.Балацький, Т.Блохіна,

В.Боринов, Ю.Вавілов, А.Вавілов, Д.Головачов, А.Залшупін, А.Первозванський, Т.Первозванська, Л.Соколовський, В.Твердохлебов, Г.Трофимов, В.Родіонов, А.Саркісянц займалися проблемами прогнозування дохідності на ринку внутрішнього кредитування, а також впливом внутрішнього державного боргу на економічні процеси держави загалом.

Постановка завдання. Метою дослідження є узгодження оптимального підходу до розуміння суті дефініції “внутрішній державний борг”, а також проведення демаркації понятійного апарату його формування.

Результати. При з’ясуванні сутності внутрішнього державного боргу основою розуміння є поняття “бюджетний дефіцит”, “державний кредит”, “державний борг” і, насамкінець, як узагальнююча категорія, “внутрішній державний борг”.

В Україні формування бюджету з дефіцитом зумовлюється тим, що в нашій державі існує велика потреба в проведенні негайних реформ у багатьох сферах життєдіяльності держави, фінансуванні розвитку інфраструктури, підвищенні якості адміністративних і соціальних послуг. Для їх забезпечення необхідно залучити додаткові джерела фінансування шляхом більш активного використання економічного потенціалу країни.

Поняття бюджетного дефіциту закріплене Бюджетним кодексом України, який визначає дефіцит бюджету як перевищення видатків над його доходами [1], тобто дефіцит бюджету – це від’ємна різниця між доходами й потребами держави, що зумовлює залучення тимчасово вільних коштів.

Фінансування бюджетного дефіциту можливе з використанням різних способів. До найважливішого з них можна віднести державні позики.

Питання державних позик необхідно розглядати в системі державних суспільних відносин, ураховуючи національні й міжнародні економічні відносини, де держава одночасно виступає позичальником – здійснює запозичення, і кредитором – надає кредити та залучає тимчасово вільні кошти.

Принциповим є розуміння сутності державного кредиту як формування додаткових грошових ресурсів, що допоможуть вирішити економічні й соціальні потреби держави, залучені на умовах обов’язкового повернення. Виходячи із цього, ми розглядаємо державне кредитування як змішану форму, яка несе в собі ознаки кредиту в ідеальному його варіанті й ознаки державного запозичення, де в основу покладено обіцянку держави про повернення залучених коштів. Практика свідчить про високий рівень саме неповернення державою своїх боргів перед внутрішніми позикодавцями або, у кращому випадку, його реструктуризації. Тому, розглядаючи сутність поняття державного кредиту, потрібно розмежовувати державний кредит як економічну категорію:

1) державний кредит – це категорія, що несе в собі зміст кредитування та запозичення (держава виступає позичальником) з гарантією повернення;

2) державний кредит – категорія, яка формується в реаліях сьогодення, з високим ризиком часткового повернення чи не повернення державою кредиту, виходячи з економічної та соціально-політичної ситуації в країні.

Використання державою у своїй фінансовій політиці залучення коштів на кредитній основі веде до формування внутрішнього державного боргу й необхідності чіткої системи управління ним.

Збільшення державного боргу актуалізує дослідження його сутності у сфері фінансів, як фінансово-економічної категорії, та у сфері правовідносин держави й суспільства як кредитора. Науковці однак не згодні в тому, що основою змісту державного боргу є кредитно-фінансові відносини в здійсненні запозичень, де держава виступає позичальником. Таким чином, можна зазначити, що ключовими елементами цієї категорії є боргові зобов’язання держави; кредитні ресурси у формі державних цінних паперів та широкий суб’єктний склад позичальників.

З огляду на існуючі дефініції і сучасні фінансові умови функціонування, вважаємо, що зміст державного боргу полягає в заборгованості держави, що виникає як результат кредитно-фінансових відносин з приводу формування (випуску), обслуговування, погашення боргових зобов'язань уряду у формі державних цінних паперів, інших урядових бюджетних запозичень, боргових зобов'язань. Державний борг виникає в результаті незбалансованого бюджетного та податкового регулювання, а також інших зобов'язань (зобов'язання гарантування), узятих на себе державою, відповідно до чинного законодавства та міжнародних договорів.

У нашій країні протягом багатьох років не існувало поняття внутрішнього державного боргу, а розміщення державних цінних паперів відбувалося в примусовому порядку на довгострокові періоди (понад 30–40 років), і тільки після проголошення незалежності України виникло поняття внутрішнього державного боргу, із цього періоду почали з'являтися наукові праці, дослідження, публікації, присвячені цій тематиці.

Внутрішній державний борг явище складне й безпосередньо зумовлене специфікою розвитку економіки конкретної країни, а також політичного устрою в ній. Відповідно система виникнення, гарантування та погашення внутрішнього державного боргу набуває індивідуального відтінку в межах окремо взятої держави. Тому сучасні теоретичні й практичні наукові доробки зарубіжних учених розвинутих країн у частині використання внутрішнього державного боргу як інструмента фінансової політики не можуть адекватно застосовуватися на вітчизняному фінансовому ринку.

Критика цього застосування в такому:

1) перш за все – джерела формування. Причини виникнення внутрішнього державного боргу ідейно однакові для всіх держав – нестача коштів на покриття бюджетного дефіциту, але додаткові умови зростання (політичні, соціально-економічні) різні, залежно від країни;

2) зростання державної внутрішньої заборгованості має абсолютно різне підґрунтя. У практиці розвинутих ринкових країн державний внутрішній борг виступає як додаткове джерело бюджетних доходів, окрім того, можливе залучення коштів, тобто здійснення запозичення, і одразу відбувається погашення (можливо, часткове погашення) з метою підвищення довіри до держави, в інших країнах залучення коштів здійснюється за наперед продуманим “сюжетом” – позичити й не віддати. Яскравим прикладом є Греція, “яку неможливо врятувати від банкрутства, продовживши терміни погашення існуючих облігацій державного запозичення”, вважають німецькі експерти. “У цієї країни не просто проблеми з ліквідністю, вона неплатоспроможна”, – узагальнив глава Мюнхенського інституту економічних досліджень Ханс-Вернер Зінн (Hans-Werner Sinn). На його думку, списання боргу неминуче, адже керівництво в Афінах не зможе продати державне майно в короткі терміни [6].

Суть поняття внутрішнього державного боргу полягає в перерозподілі ресурсів у середині держави, тобто відбувається переміщення капіталу з національного приватного сектора в державний бюджет на основі залучення коштів. Внутрішні кредити, на відміну від зовнішніх, не передбачають притоку додаткових ресурсів в економіку. Поряд із цим внутрішній державний кредит стимулює економіку країни.

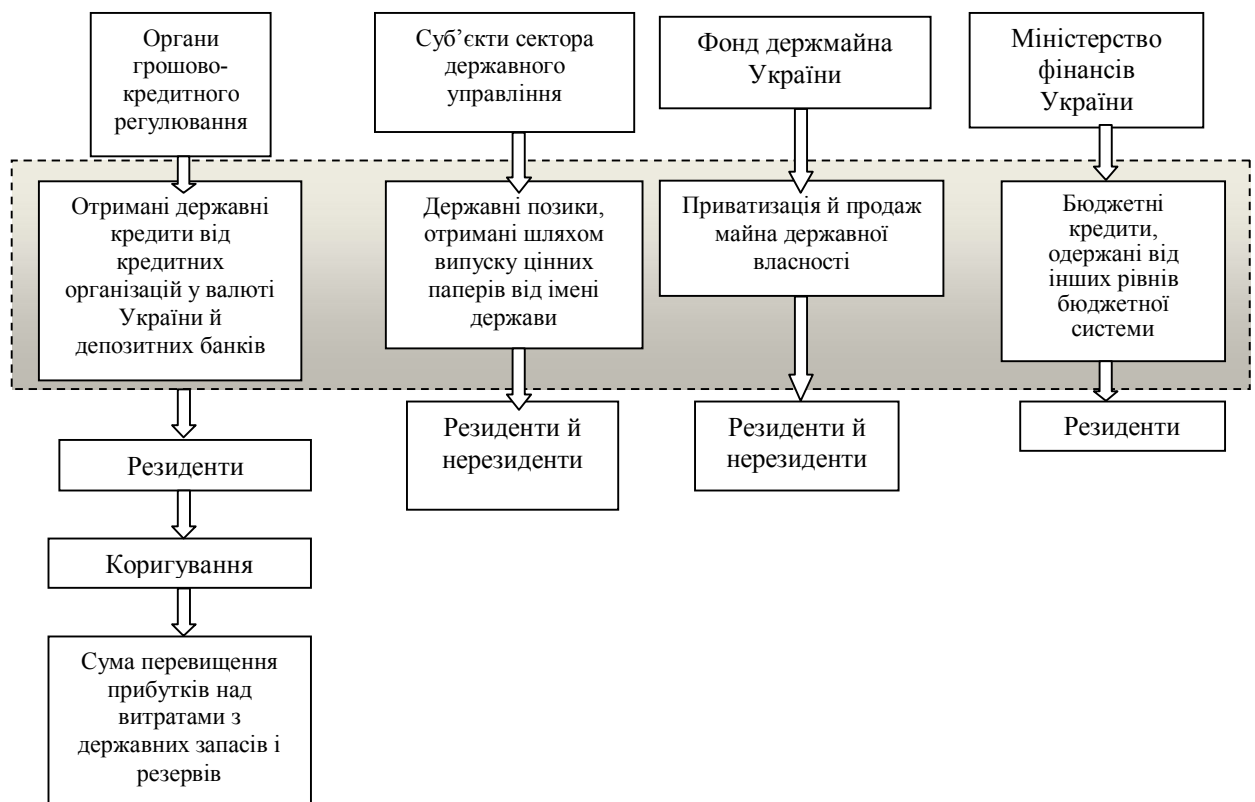
Внутрішній борг складається із заборгованості за позиками, одержаними із сектора державного управління, заборгованості органам грошово-кредитного регулювання та іншим банківським установам, нефінансовому приватному секторові й домашнім господарствам [1].

Внутрішній державний борг – сукупність зобов'язань держави перед резидентами (заборгованість держави всім громадянам, які тримають внутрішні державні облігації). Державний внутрішній борг складається із заборгованості, що виникає щорічно за новими борговими зобов'язаннями уряду. Він формується в результаті випуску державних цінних паперів, отримання кредитів та виникнення інших боргових зобов'язань [5].

В.В.Верхолаз розглядає внутрішній державний борг як комплекс визнаних і юридично оформлених боргових зобов'язань (ринкового й неринкового характеру) державних та регіональних органів державного управління перед економічними суб'єктами, що обслуговуються шляхом виплати відсотків чи погашення основної суми заборгованості [3, с.26].

І.Б.Заверуха поділяє внутрішній борг України умовно на боргові зобов'язання двох видів: ринкові, що існують у формі державних емісійних цінних паперів, та неринкові, що виникли за підсумками виконання державного бюджету, інші позики та зобов'язання. Сюди входить також заборгованість, утворена в результаті компенсації гарантованих заощаджень громадян чи інших державних боргових сертифікатів Радянського Союзу, розміщених свого часу серед населення тощо. В Україні виник специфічний державний борг перед населенням через несвоєчасну виплату заробітної плати, пенсій, стипендій, інші соціальні програми та виплати [4].

Формування і зростання українського внутрішнього державного боргу є результатом різкого скорочення бази оподаткування у зв'язку із сильним падінням обсягу виробництва в країні й зростанням напруженості в бюджетній сфері. Тенденції до зростання державної внутрішньої заборгованості й витратної бюджетної статті за його обслуговуванням має негативний вплив на економіку країни. Крім зовнішніх і внутрішніх запозичень у вигляді державних кредитів, а також грошової емісії, є й інші джерела фінансування дефіциту бюджету (рис. 1). А саме:

Умовні позначення

Сукупність можливих джерел фінансування з визначеними суб'єктами залучення і запозичення

Рис. 1. Джерела фінансування дефіциту бюджету

- 1) органи грошово-кредитного регулювання – кредити від кредитних організацій;
- 2) суб'єкти сектора державного управління – випуску цінних паперів від імені держави;
- 3) фонд держмайна України – приватизація й продаж майна державної власності;
- 4) Міністерство фінансів України – кредити одержані від інших рівнів бюджетної системи.

Проте частка джерел цих запозичень складає відносно малу долю в загальній сумі всіх джерел фінансування.

Висновки. Отже, не претендуючи на абсолютність, з урахуванням критики наведених підходів до категорії внутрішнього державного боргу пропонується таке визначення розуміння сутності цього поняття: внутрішній державний борг – це сума фінансової заборгованості в результаті національних кредитно-фінансових відносин за участю держави, де держава виступає позичальником тимчасово вільних коштів юридичних і фізичних осіб з метою фінансування загальнодержавних потреб та суспільних благ, для виконання нею функцій і завдань щодо покращення соціально-економічного розвитку. Тобто внутрішній державний борг втілює в собі взаємозв'язок економічної, правової й соціальної сутності.

1. Бюджетний кодекс України. Ухвалений Верховною Радою України 8 липня 2010 року № 2456-VI – 2010.
2. Парламентская ассамблея. Чрезмерная задолженность государств: угроза для демократии и прав человека. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.coe.int/T/r/Parliamentary_Assembly/\[Russian_documents\]/%5B2011%5D/%5BApril2011%5D/Rec1961_rus.asp](http://www.coe.int/T/r/Parliamentary_Assembly/[Russian_documents]/%5B2011%5D/%5BApril2011%5D/Rec1961_rus.asp).
3. Верхолаз В. В. Формирование современных механизмов управления государственным долгом : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. эконом. наук : 08.00.01 / В. В. Верхолаз. – М., 2001. – 26 с.
4. Заверуха І. Б. Проблеми правового регулювання державного боргу України : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.07 / Заверуха Ірина Богданівна. – Л., 2007. – 445 с.
5. Юрій С. І. Казначейська система : підручник / С. І. Юрій, В. І. Стоян, М. Й. Мац. – Тернопіль, 2002. – 394 с.
6. Степовик М. Эксперты предлагают списать долги Греции [Електронний ресурс] / М. Степовик. – Режим доступу : <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,15143752,00.html>.

Рецензенти:

Ткачук І.Г. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, заслужений діяч науки і техніки України;

Кропельницька С.О. – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.